

ОСОБЛИВОСТІ ВЖИВАННЯ ТРОПІВ В ОДАХ ГОРАЦІЯ

Галина Загайська. Особливості вживання тропів в одах Горация

У статті досліджено вживання в одах Горация системи тропів: метафори, персоніфікації, алегорії, метонімії, синекдохи, антономазії, епітета, гіперболи, літоти, порівняння. Акцентовано увагу на релевантності метонімії в текстовому масиві, на протизагу метафорі як традиційному символу поетичності.

Ключові слова: тропи, оди, Гораций, метафора, персоніфікація, алегорія, метонімія, синекдоха, антономазія, епітет, гіпербола, літота, порівняння.

Галина Загайская. Особенности употребления тропов в одах Горация

В статье исследовано употребление Горацием в одах системы тропов: метафоры, персонификации, алегории, метонимии, синекдохи, антономазии, эпитета, гипербола, литоты, сравнения. Акцентировано внимание на превосходстве использования автором в одах метонимии, хотя традиционно символом поэтичности считалась метафора.

Ключевые слова: тропы, оды, Гораций, метафора, персонификация, алегория, метонимия, синекдоха, антономазия, эпитет, гипербола, литота, сравнение.

Halyna Zahayska. Characteristics of Trope Use in Horace's Odes

The article presents the study of the trope system use in one hundred and three of Horace's Odes: metaphor, allegory, metonymy, synecdoche, antonomasia, epithet, comparison, hyperbole, litotes. In the focus is the poet's adherence to metonymy, metaphor having been traditionally recognized as a symbol of poetry.

Key words: tropes, odes, Horace, metaphor, allegory, metonymy, synecdoche, antonomasia, epithet, comparison, hyperbole, litotes.

Ще Аристотель розробив основи класичної риторики, де приділив увагу тропам і фігурам мови. Про значення й природу тропів багато і по-різному висловлювались античні ритори, зокрема Трифон, Харістіп Квінтіліан, Цицерон [2, с. 20].

У риториці і стилістиці утвердилося розуміння тропів як цілої системи виражальних засобів [7, с. 320]. Вивчення тропів привертало увагу дослідників Л. Аврахової [1], В. Вовка [5], Г. Основіної [8], В. Сиротіної [9] та ін.

Актуальність запропонованої наукової розвідки зумовлена тим, що тропеїстика од одного з найславніших ліриків Риму, поета „золотої середини” Квінта Горация Флакка (65-8 р. до н. е.), значення творчості якого для європейської літератури, і української зокрема важко переоцінити, не була предметом спеціальних досліджень у вітчизняній науці. Окремі аспекти актуальної мовознавчої проблеми розглянуто в низці статей відомого українського вченого, письменника і перекладача А. Содомори [10; 11; 12; 13; 14; 15; 16; 17; 18; 19].

Незважаючи на певні здобутки, коло питань залишається ще не вивченим, потребує окремих досліджень. **Мета** нашої статті – дослідити особливості вживання тропів в одах Горация. Ми ставимо **завдання** – з'ясувати, яким тропам надає поет перевагу. **Об'єктом** нашого дослідження послужило 103 оди.

Квінтіліан високо цінував талант Горация і вважав його першим серед поетів: „Nam et insurgit aliquando et plenus est iucunditatis et gratiae et variis figuris et verbis felicissime audax” (Бо і досягнув і достойний є захоплення і похвали і дуже майстерний у фігурах і словах). Вишуканість і елегантність настільки притаманні Горация, що його мова є найдобріша, за оцінкою Тацита.

Широке використання метафор – одна зі стилістичних особливостей од Горация. Метафора в одах відображає індивідуальний погляд поета на світ, є результатом цілеспрямованих естетичних пошуків, характеризується унікальністю, лаконічністю, неповторністю, виконує естетичну функцію, контекстуально обумовлена. В одах трапляються як прості метафори (у словосполученнях), так і поширені (у реченнях – алегорія). Образи Горация, вжиті метафорично, належать до таких лексико-семантичних груп: **I. Навколишній світ:** 1) неорганічна природа – світло; тепло; вогонь; 2) органічна природа – флора; фауна; **II. Людина:** 1) фізичне життя людини, умови життя, тіло, душа; 2) заняття і поведінка людей, умови, звички.

1. Неорганічна природа

• Поет у одах метафорично вживає дієслівну лексику зі значенням блищати: *fulgere, renidere, splendere*. Напр.: *Virtus, repulsae nescia sordidae, / Intaminatis fulget honoribus, / Nec sumit aut point secures / Arbitrio popularis aurae* (А мужність, яка не знає невдач, блищить незабрудненими почестями, не з народного благовоління візьме або відкладе сокири) (С. III. 2, 17–20). Дієслово *nitere* в значенні „сяяти” бачимо в С. I. 5, 12–16: *Miseri, quibus / Intemptata nites: / Me tabula sacer / Votiva paries indicat uvida / Suspendisse potenti / Vestimenta maris deo* (Нещасні ті, яким ти блищиш незвіданістю, бо у храмі святим мій подячний напис каже, що я повісив мокрий одяг могутньому богу моря).

• Горацій творить метафорично образи на основі значень *вогонь і полум'я*. Іменники *ignis, flamma* вживаються поетом для позначення сили любові: *Tum nec mens mihi nec color / Certa sede manet, umor et in genas / Furtim labitur, arguens / Quam lentis penitus macerer ignibus* (Тоді в мене ні розуму, ні рум'янцю, сльози мимоволі падають на щоки, як знак того, що в глибині повільним вогнем палає все) (С. I. 13, 5–8).

Метафорично вживає поет також дієслова *torrere, ardere* – „палити, палати”; *urere* – „горіти”. В одах вони передають любов: *Donec non alia magis / Arsisti neque erat Lydia post Chloen, / Multi Lydia nominis / Romana vigui clarior Iliā* (Поки до іншої ти не палав більше і поки не замінив Лідію Хлоєю, для багатьох ім'я Лідія було славніше, ніж римлянки Ілії) (С. III. 9, 5–8); *Me torret face mutual / Thurini Calais filius Ornyti, / Pro quo bis patiar mori, / Si parcent puero fata superstiti* (Мене палить вогнем втаємниченим турінець Калай, син Орніта, за якого я не вагаюся померти, тільки б доля до юнака була милосердною) (С. III. 9, 13–16).

Не тільки *людей*, але й *неживі предмети* Горацій зображує, немовби вони палають любов'ю: *Ridet hoc, inquam, Venus ipsa, rident / Simples Nymphae ferus et Cupido, / Semper ardentes aciens sagittas / Cote cruenta* (Я кажу, що сама Венера сміється з цього, сміються милі німфи і жорстокий Купідон, який точить палаючі стріли кривавим точильним каменем) (С. II. 8, 13–16).

• *Світло, сутінки* поет вживає метафорично в значенні порятунку: *Divis orte bonis, optime Romulae / Custos gentis, abes iam nimium diu; / Maturum reditum pollicitus partum / Sancto consilio redi / Lucem redde tuae, dux bone, patriae: / Instar veris emim voltus ubi tuus / Adfulsit populo, gratior it dies / Et soles melius intent* (С. IV. 5, 1–10). Тут *lux* – „світло” вжито замість *salus* – „порятунок”. Горацій констатує, що коли відсутній Цезар – ніби відсутнє світло на батьківщині.

В оді IV. 4, 37–44 поет пише, що після перемоги над Гасдрубалом темрява, яка огорнула римський народ, розійшлася: *Quid debeas, o Roma, Neronibus, / Testis Metaurum flumen et Hasdrubal / Devictus et pulcher fugatis / Ille dies Latio tenebris, / Qui primus alma risit adorea, / Dirus per urbes Afer ut Italas / Ceu flamma per taedas vel Eurus / Per Siculas equitavit undas*.

• Назви *явищ природи* вжиті поетом у значенні захисту.

Вітер – тонка психологічна метафора у текстах Горація. Подув вітру буває сприятливий або оманливий. Напр. в С. I. 5, 9–12: *Qui nunc te fruitur credulus aurea, / Qui semper vacuam, semper amabilem / Sperat nescius aurae fallacis*.

• Метафоризується в мові Горація *вода* як найпоширеніший символ часу. Вона послужила Горацієві основою для численних метафор. Швидкоплинність річок поет асоціює зі швидкоплинністю часу (років): С. II. 14, 1–4: *Eheu fugaces Postume, Postume, / Labuntur anni, nec pietas moram / Rugis et instanti senectae / Adferet indomitaeque morti*.

Мідь найчастіше асоціюється з міцністю: *Illi robur et aes triplex / Circa pectus erat, qui fragilem truci / Conmisit pelago ratem / Primus, nec timuit praecipitem Africum / Decertantem Aquilonibus* (С. I. 3, 9–13).

Золото метафорично передає середину, рівновагу, владу: *Aureum quisquis mediocritatem / Diligit, tutus caret obsoleti / Sordibus tecti, caret invidenda / Sobrius aula* (С. II. 10, 5–8).

2. Органічна природа

Метафоризуються в одах Горація назви флори та фауни, зокрема:

Назви флори

Прикметник *crudus* – „сирий”, „неварений”, який означає незрілість плодів, у переносному значенні вказує на молодий вік Ліди: *Quae velut latis equa trima campis / Ludit exsultim metuitque tangi, / Nuptiarum expera et adhuc protervo / Cruda marito* (До цього часу молода для зухвалого чоловіка) (С. III. 11, 9–12).

Назви фауни

Поет переносно вживає дієслова, які називають поведки, спосіб життя тварин, а саме: *lambere* „облизувати, лизати”: *Sive per Syrtes iter aestuosas / Sive facturus per inhospitalem / Caucasum vel quae loca fabulosus / Lambit Hydaspes* (С. I. 22, 8); *mordere* – „їсти”, „кусати”: *Non aestuosae grata Calabriae / Armenta, non aurum aut ebur Indicum, / Non rura, quae Liris quieta / Mordet aqua taciturnus amnis* (С. I. 31, 5–8).

Метафорично використовує Горацій лексеми *iugum* у значенні „ярмо” як подолання труднощів: *at volgus infidum et meretrix retro / Periura cedit, diffugiunt cadis / Cum faece siccatis amici, / Ferre iugum pariter dolosi* (С. I. 35, 25–28), а також *frenum* – „вудечка” як приборкання: *Tua, Caesar, aetas / Fruges et agris rettulit uberes / Et signa nostro restituit Iovi / Derepta Perthorum superbis / Postibus et vacuum duellis / Ianum Quirini clausit et ordinem / Rectum evaganti frena licentiae / Iniecit emovique culpas* (С. IV. 15, 4–12).

Горацій вживав дієслово *mugere* – „мукати” щодо вітру: *Non est meum, si mugiat Africis / Malus procellis, ad miseris preces / Decurrere et votis pacisci, / Ne cypriae Tyriaeque merces / Addant avaro divitias mari* (С. III. 29, 57–61).

Назвою хвороби тварин сказ (*rabies*) зображується шал вітру: *Primus, nec timuit praecipitem Africum / Decertantem Aquilonibus / Nec tristes Hyadas nec rabiem Noti, / Quo non arbiter Hadriae / Maior, tollere seu ponere volt freta* (С. I. 3, 12–16).

В оді метафорично увиразнюється і образ лева на означення гніву: ... *et adulta virgo / Suspiret: 'eheu, ne rudis agminum / Sponsus lacessat regius asperum / Tactu leonem, quem cruenta / Per medias rapit ira caedes'* (С.ІІІ.2,9-12). Образом стада оленів поет метафорично передає безпорадність: *Dixitque tandem perfidus Hannibal: / 'Cervi luporum praeda rapacium / Sectamur ultro, quos opimus / Fallere et effugerest triumphus* (С. ІV. 4, 49–52).

Образи птахів вжиті метафорично для змалювання долі: *Cogor relictos: namque Diespiter, / Igni corusco nubile dividens / Plerumque, per purum tonantes / Egit equos volucrumque currum* (С. І. 34, 5–8). Пташиним гніздом *nidus* називається в одах дім: *Me fabulosae Volture in Apulo / Altricis extra limen Apuliae / Ludo fatigatumque somno / Fronde nova puerum palumbes / Texere, mirum quod foret omnibus, / Quicumque celsae nidum Acherontiae / Saltusque Bantinos et arvum / Pingue tenent humilis Forenti* (С. ІІІ. 4, 9–16). З пір'ям, пухом (*pluma*) автор асоціює юні літа: *O crudelis adhuc et Veneris muneribus potens, / Insperata tuae cum veniet pluma superbiae / Et, quae nunc umeris involitant, deciderint comae, / nunc et qui color est puniceae flore prior rosae / Mutatus, Ligurine, in faciem verterit hispidam* (С. ІV. 10, 1–5).

Метафоричного значення набувають в одах також назви частин людського тіла: *голова* – в значенні „джерело, гирло”: ... *nunc viridi membra sub arbuto / Stratus, nunc ad aquae lene caput sacrae / Multos castra iuvant et lituo tubae / Permixtus sonitus bellaque matribus / Detestata*. (С. І. 1, 21–25); *кучери* – передають оновлення природи: *Diffugere nives, redeunt iam gramina campis / Arboribusque comae; / Mutat terra vices et decrescentia ripas / Flumina praetereunt* (С. ІV. 7, 1–4); *чоло* – передає психологічний стан душі, відчуття: *Plerumque gratiae divitibus vices / Mundaeeque parvo sub lare pauperum / Cenae sine aulaeis et ostro / Sollicitam explicuere frontem* (С. ІІІ. 29, 13–16); *очі* – передають стан душі: *Quem mortis timuit gradum, / Qui siccis oculis monstra natantia, / Qui vidit mare turbidum et / Infames scopulos, Acroceraunia?* (С. І. 3, 17–20); *смона* – у значенні стопи вірша: *Deliae tutela deae, fugaces / Lyncas et cervos cohibentis arcu, / Lesbium servate pedem meique / Pollicis istum* (С. ІV. 6, 33–36).

Побутові метафоризовані лексеми

Житло в одах вжито метафорично в значенні „школа філософів”: *Cum tu coemptos undique nobilis / libros Panaeti, Socraticam et domum / Mutare loricis Hiberis / Pollicitus meliora tendis?* (С. І. 29, 13–16). В оді І. 7, 9–12 *храм* Альбуней виступає зі змістом „батьківщина”: *Aptum dicet equis Argos ditiesque Mycenae. / Me nec tam patiens Lacedaemon / Nec tam Larisae percussit campus opimae / Quam domus Albunae resonantis*.

Гораций метафоризує родинні стосунки. В оді І. 14, 9–13 *сосна* названа „дочкою лісу”: ... *Non tibi sunt integra linthea / Non di, quos iterum pressa voces malo / Quamvis Pontica pinus, / Silvae filia nobilis, / Lactes et genus et nomen inutile*.

Dos – „віно” вживається лише в одному контексті в значенні окраси до промови: *Laudo manentem; si celeres quatit / Pinnas, resigno quae dedit et mea / Virtute me involvo probamque / Pauperiem sine dote quaero* (С. ІІІ. 29, 53–56).

Поет використовує метафорично і мисливську лексику. Людина ніби полює на щасливе життя: *Quid brevi fortes iaculamur aevo / Multa? Quid terras alio calentes / Sole mutamus? Patriae quis exsul / Se quoque fugit?* (С. ІІ. 16, 17–20).

Землеробська лексика поглиблює думку про необхідність позбуватися помилок, як опалого листа: *Summi materiem mali, / Mittamus, scelerum si bene paenitet. / Eradenda cupidinis / Pravi sunt elementa et tenerae nimis / Mentis asperioribus / Formandae studiis* (С. ІІІ. 24, 49–54).

В одах трапляється метафоризована садівнича лексика: *compescere* – „підрізати” у значенні „припинити”: *Absint inani funere neniae / Luctusque turpes et querimoniae; / Compesce clamorem ac sepulcri / Mitte supervacuos honores* (С. ІІ. 20, 21–24).

Морська лексика переносно вжита поетом для настанови дотримуватися золоті середини: *Parcum deorum cultor et infrequens, / Insanientis dum sapientiae / Consultus erro, nunc retrorsum / Vela dare atque iterare cursus / Cogor relictos ...* (С. І. 34, 1–5).

Найнесподіваніші перенесення значення лексики виробничої і побутової для вираження психологічного стану створюють особливий стилістичний ефект. Напр.: садівнича лексика метафорично означає: *надію* – *Sapias, vina liques, et spatio brevi / Spem longam reseces. Dum loquimur, fugerit invida / Aetas* (С. І. 11, 7–9), *reseco* – „відрізати”; *стійкість* – *Gens, quae cremato fortis ab Ilio / Iactata Tuscis aequoribus sacra / Natosque maturosque patres / Pertulit Ausonias ad urbes, / Duris ut ilex tonsa bipinnibus / Nigrae feraci frondis in Algido, / Per damna, per caedes ab ipso / Ducit opes animumque ferro* (С. ІV. 4, 53–60) *tondeo* – „стригти, обстригати”; *будівнича* лексика передає мінливість долі: *Cedes coemptis saltibus et domo / Villaque, flavus quam Tiberis lavit, / Cedes, et exstructis in altum / Divitiis potietur heres* (С. ІІ. 3, 17–20); *медична* – набуває переносного значення „витримка”: *Quid tristes*

querimoniae, / si non supplicio culpa reciditur; / Quid leges sine moribus / Vanas proficiunt? (С. III. 24, 33–36), *recido* – „відрізувати, відрубувати”.

Отже, як засвідчують наведені приклади, Гораций виявляє надзвичайно високу майстерність у використанні метафори, яка слугує засобом творення поетичних образів.

В одах поет застосовує **персоніфікацію** (лат. *personificatio*). Гораций персоніфікує *пору року*: *Nam seu mobilibus veris inhorruit / Adventus foliis, seu virides rubum / Dimovere lacerate, / Et corde et genibus tremat.* (С. I. 23, 5–8) – весна ніби страшить листям дерев. В оді IV. 7, 10–12 ... *simul / Pomifer autumnus fruges effuderit et mox / Bruma recurrit iners* – осінь розсипає плоди.

Гораций майстерно в оді III. 1, 30–33 називає неродюче поле (*ager sterilis*) *mendax*. Обмануті ним у своїх надіях люди, які вклали в нього нелегку працю. Поле має то багато води, то мало; морози роблять його неурожайним: *fundusque mendax, arbore nunc aquas / Culpante, nunc torrentia agros / Sidera, nunc hiemes iniquas.*

Поет наділяє *річки* властивостями людини. Ніл приховує від людей свої витoki, які стародавнім людям не були відомі: *Te fontium, qui celat origines, / Nilusque et Hister, te rapidus Tigris* (С. IV. 14, 45–46).

В оді II. 9, 21–22: *Medumque flumen gentibus additum / Victis minores volvere vertices* – поет творить образ річки, наділеної почуттям співпереживання з переможеним племенем. Вона немовби оплакує переможений народ і через це повільніше тече.

В оді IV. 7, 7–8 поет персоніфікує *рік* і *годину*. Вони нагадують – на безсмертя не сподівайся: *Immortalia ne speres, monet annus et almus / Quae rapit hora diem.*

З образом Харібди Гораций асоціює біду: *quanta laboras Charybdi, / Digne puer meliore flamma* (С. I. 27, 19–20).

Абстрактні іменники *Virtus* – „мужність”, *Pudor* – „чесність”, *Ira* – „гнів”, *Necessitas* – „необхідність”, *Mors* – „смерть” наділені якостями живих людей. Напр. *Virtus repulsae nescia sordidae / Intaminatis fulget honoribus / Nec sumit aut ponit securas / arbitrio popularis aurae* (С. III. 2, 17–20) (Мужність, яка не знає невдач, сяє власними почестями, візьме або відкладе сокири не за рішенням пильного натовпу).

В оді IV. 5, 20 вірність боїться грішити: *Culpari metuit fides*. У багатьох контекстах поет наділяє людською силою:

- *гнів (ira)*: С. I. 16, 7–9: *Non Liber aequae, non acuta / Si geminant Corybantae aera, / Tristes ut irae...*
- *сказ (rabies)*: ... *nec timuit praecipitem Africum / Decertantem Aquilonibus, / Nec tristes Hyadas, nec rabiem Noti* (С. I. 3, 12–14).

В оді III. 4, 65–69 поет наділяє *силу* душею: *Vis consili expers mole ruit sua: / Vim temperatam di quoque provehunt / In maius; idem odere vires / Omne nefas animo moventes.*

Долю Гораций називає *fatum* і надає їй властивостей живих істот: *...te Iovis impio / Tutela, Saturno refulgens, / Eripuit volucrisque Fati / Tardavit alas* (С. II. 17, 22–25). Вона для поета крилата (*volucris*) і нестримна.

Необхідність жити за однаковим законом актуальна як для багатих, так і для бідних. Їх жереби в спільній урні: *aequa lege Necessitas / Sortitur insignes et imos; / Omne capax movet urna nomen* (С. III. 1, 14–17).

В оді III. 24, 5–9 грізна неминучість смерті вбиває сталеві цвяхи всім. Ніхто не уникне її, жодне багатство не допоможе: *Si figit adamantinos / Summis verticibus dira Necessitas / Clavos, non animum metu, / Non mortis laqueis expedit caput* (С. III. 24, 5–9).

В одах Горация *смерть* виконує свій жорстокий обов’язок. Автор наділяє її людськими якостями – кроком *gradus*: *Quem mortis timuit gradum* (С. I. 3, 17).

У Горация як *смерть*, так і *кара* мають ноги: *pallida Mors aequo pulsat pede pauperum tabernas / Regumque turres* (С. I. 4, 13–14).

Вдається Гораций в одах і до **алегорії** (грецьк. *allegoria* – інакомовлення). Алегоричний образ загрози, яка нависла над римською імперією, асоціюється з кораблем, у якого немає весел і який пошкоджено: *O navis, referent in mare te novi / Fluctus! O quid agis? Fortiter occupa / Portum! Nonne vides ut / Nudum remigio latus / Et malus celeri saucius Africo / Antemnaeque gemant ac sine funibus / Vix durare carinae / Possit imperiosius / Aequor?* (С. I. 14, 1–8). (О, кораблю, знову хвиля відносить тебе в море! О що ти робиш! Займи гавань рішуче! Невже ти не бачиш, як бік, позбавлений весел, і щогла, зламана швидким Африком, і снасті тріщать без линв, днище ледве чи зможе витримати могутніший натиск моря).

Ця ода є маркером високої поетичної майстерності Горация. Квінтіліан в „*Institutio oratoria*” висловився з цього приводу так: „*totusque ille Horatii locus, quo navem pro re publica, fluctuum tempestates pro bellis civilibus, portum pro pace atque concordia dicit*” (VIII. 6, 44) (І вся ця ода Горация свідчить, що зображено корабель замість республіки, морські бурі замість громадянських війн, гавань замість миру і злагоди).

Поет ототожнює *життя і людську долю з морем і його небезпеками*.

Образ Пірри (вогненноволосої) змальований Горацієм алегорично за допомогою образу моря, принадного, але небезпечного через свою мінливість. І ті, хто врятувався з допомогою божественної сили з біди, за звичаєм підвишували у храмах морських богів обрядову табличку і одяг, в який були вдягнуті, коли потрапили в біду: *Miseri, quibus / Intemptata nites: Me tabula sacer / Votiva paries indicat uvida / Suspendisse potenti / Vestimenta maris deo* (С. I. 5, 12–16).

Образом *високої сосни* передає поет долю і становище людей, яке чим знатніші ці люди, тим є небезпечнішим і хиткішим: *Saepius ventis agitatur ingens / Pinus et celsae graviore casu / Decidunt turres feriuntque summos / Fulgura montis* (С. II. 10, 9–12). (В оді йдеться про Ліцінія Мурену, консула 23 р. до н. е., брата дружини Мецената, страченого за участь у змові проти Августа).

Алегоричний образ *оливкового дерева* як символа слави теж є джерелом переносного слововживання: *Undique decerptam fronti praepone olivam. / Plurimus in Iunonis honore* (С. I. 7, 7–8); *свіжий плющ* називає принади дівчат, а *сухе листя* – старість: *Laeta quod pubes hedera virenti / Gaudeat pulla magis atque myrto, / Aridas frondes Hiemis sodali / Dedicet Euro* (С. I. 25, 17–20).

Отже, майстерність Горація у використанні *алегорії* надзвичайно багатогранна.

Одним з найяскравіших і найчастотніших тропів в одах Горація є **метонімія**. **Метонімія** – (від гр. *metonymia* – перейменування). Метонімія цікава тим, що начебто вихоплює й висвічує найважливіше слово, фокусує на ньому увагу. Образотворчі можливості метонімії сприяють не лише новизні, а й поповнюють стійкими образними засобами мову [4, с. 63]. Зайве наводити всі приклади вживання метонімії в одах Горація, хоча спостерігаємо схильність поета до заміни на основі суміжності. В одах Горація є кілька видів метонімії.

а) Назва місця проживання чи перебування людей замість назви самих мешканців

Назва **річки** вжита замість іменування народу, який населяє її береги.

Наведемо приклад вживання цього виду метонімії: *Me Colchus et, qui dissimulat metum / Marsae cohortis, Dacus et ultimi / Noscent Geloni, me peritus / Discet Hiber Rhodanique potor* (С. II. 20, 17–20); (**Hiber** (Ібер) – річка в Іспанії; **Rhodanique** – той, який п'є воду з Родану – мешканець Галії, бо пити воду означає „проживати біля річки”).

б) Назви землі або острова вживаються замість називання людей, які там народилися або мають стосунок до цієї землі відомими справами

Hic in reducta valle Caniculae / Vitabis aestus, et fide Teia / Dices laborantes in uno / Penelopen vitreatque Circen (С. I. 17, 17–20), (І Теоською піснею ти говоритимеш, як закохалися в одного Пенелопа і блискуча Цирцея). Тут *Fide Teia* означають ліру Анакреонта, чия поезія була любовною.

в) Заміна назви одного явища назвою іншого, що належить до того самого часового проміжку

У Горація є приклади метонімії щодо етапів життя людей у хронологічній послідовності: дитинство, юність, молодість, старість, нарешті смерть, передані в окремих образах. В оді III. 6, 21–24: *Motus doceri gaudet Ionicos / Acerba virgo et fingitur artibus / Iam nunc et incestos amores / De tenero meditatur unqui*. Де *tenero unqui* має те саме значення, що *a prima pueritia* – „змалку”. В оді I. 36, 8–9: *Actae non alio rege puertiae / Mutataeque simul togae* – поет описує, як два ровесники в один і той самий час одягнули чоловічу тогу.

Старість зображена в оді I. 9, 13–17: *Quid sit futurum cras, fuge quaerere et / Quem Fors dierum cumque dabit, lucro / Adpone nec dulces amores / Sperne, puer, neque tu choreas, / Donec virenti canities abest Morosa...* (...Не уникай приємної любові, поки ти юнак, ні хороводів, поки відсутня сумна сивина), де *canities* – „сивина” вжита замість *senectus*, що значить старість.

г) Заміна назви речі синонімічною назвою

Прикладів уживання цього виду метонімії є значна кількість.

Замість назви ліра (lyra) поет часто вживає *testudo*: *Mercuri nam te docilis magistro / Movit Amphion lapides canendo / Tuque testudo resonare septem / Callida nervis* (С. III. 11, 1–4).

Ліра часто замінюється *плектром*. На ліру і *плектр* Горацій переносить легкість або трудність викладу: *Sed ne relictis, Musa, procah iocis / Ceae retractes munera neniae: / Mecum Dionaeo sub antro / Quaere modos levioere plectro* (С. II. 1, 37–40).

Об'ємно представлена в одах Горація **синектоха** як різновид **метонімії**.

В одах є такі види **синектохи**: назва частини замість цілого (*pars pro toto*), цілого замість частини (*totum pro parte*) або видової назви замість родової (*genus pro speciei*), одиниця замість множини (*singularis pro plurali*), означене замість неозначеного (*definitum pro indefinito*), множина замість одиниці (*pluralis pro singulari*).

1. *Pars pro toto* – частина замість цілого.

В одах Горація цей вид синекдохи настільки частий, що ледве чи можна знайти хоча б одну оду, де три-чотири рази не був би використаний цей вид синекдохи.

В оді „До Вергілія” I. 24, 1–4: *Quis desiderio sit pudor aut modus / Tam cari capitis? Praecepit lugubres / Cantus, Melpomene, cui liquidam pater / Vocem cum cithara dedit* (Хто б міг соромитися при втраті настільки дорогої людини, Мельпомено, навчи тужних пісень та, кому батько дав з кіфарою дзвінкий голос). Синекдоха *tam cari capitis* – „настільки дорогої голови” вжита замість „настільки дорогої людини”.

2. *Totum pro pars* – ціле замість частини.

В оді I. 8, 1–4: *Lydia, dic, per omnes / Te deos oro, Sybarin cur properes amando / Perdere; cur apricum / Oderit campum, patiens atque solis?* (Лідіє, скажи ради всіх богів, благаю тебе, чому поспішаєш губити Сібаріса люблячи, чому він не переносить освітленого сонцем поля) – названо ціле замість частини: *campus* = *campus Martius* – поле = марсове поле.

3. *Species pro genere* – вид замість роду.

Горацій дуже активно використовує цей вид синекдохи. В оді I. 6, 2: *Scriberis Vario fortis et hostium / Victor Maeonii carminis alite, / Quam rem cumque ferox navibus aut equis / Viles te duce gesserit* (Ти будеш ушлявлений Варієм, птахом героїчної пісні, як хоробрий переможець ворогів, куди і коли б відважний воїн твій не попрямував на кораблях чи конях, коли ти вождь), *ales* – „птах” вжитий замість „лебідь”. „Лебідь” – це поет. Античні люди вважали, що поети після смерті перетворюються в лебедів і відлітають у небо.

4. *Singularis pro plurali* – однина замість множини.

Горацій у своїх одах вживає однину замість множини: *Miles* замість *milites* – „воїн” замість „воїни” С. I. 6, 1–4: *Scriberis Vario fortis et hostium / Victor, Maeonii carminis aliti, / Quam rem cumque ferox navibus aut equis / Miles te duce gesserit.*

5. *Pluralis pro singulari* – множина замість однини.

Timores замість *timor* („страхи” замість „страх”): *Vix una sospes navis ab ignibus, / Mentemque lymphatam Mareotico / Redegit in veros timores / Caesar, ab Italia volantem / Remis adurguens* (С. I. 37, 13–17).

6. *Definitum pro indefinito* – означене замість неозначеного.

Trecenis tauris „по триста волів” замість *innumeris* – „незліченна кількість волів” С. II. 14, 5: *Non, si trecenis, quotquot eunt dies, / Amice, places inlacrimabilem / Plutona tauris...*

Поет майстерно вживає в одах **антономазію** і в такий спосіб демонструє справжню майстерність у короткій, але дуже яскравій характеристиці того, що описує. Напр.: *Sic te diva potens Cypri, / Sic fratres Helenae, lucida sidera, / Ventorumque regat pater / Obstrictis aliis praeter Iapyga, / Navis, quae tibi creditum / Debes Vergilium finibus Atticis. / Et serves animae dimidium meae.* Тут *diva potens Cypri* – Венера, *fratres Helenae* – Кастор і Поллукс, *Ventorumque pater* – Еол.

Ми помітили схильність поета до стилістичних замінів. Горацій демонструє справжню майстерність у вживанні антономазії.

Є в текстах і **гіпербола** (лат. *superlatio*), за допомогою якої намагається звернути увагу на предмет, увиразнити позитивні чи негативні якості, тобто використовується **гіпербола** в одах як характеристичний засіб для образотворення, а також для посилення потрібного експресивного враження. В одах гіперболізуються кількість, сила. Гіпербола виражена: 1) *словом*: *trecenis* – „по триста”: *Non, si trecenis, quotquot eunt dies, / Amice, places inlacrimabilem / Plutona tauris, qui ter amplum / Geryonen Tityonque tristi / Conpescit unda* (С. II. 14, 5–8); 2) *словосполученням*: ***Contracta pisces aequora sentiunt / Iactis in altum molibus: huc frequens / Caementa demittit redemptor / Cum famulis dominusque terrae / Fastidiosus.*** (С. III. 1, 33–37) – „риби чують тісноту моря”. Майстерність автора виявляється в його умінні не лише *перебільшувати*, а й *применшувати* речі. **Літота** (від гр. *litotes* – простота). Літота відіграє важливу роль у створенні поетичних образів. Вона у Горація відтворює художнє переосмислення *величини, сили, значення предмета або явища*. Напр.: *Deliberata morte ferocior; / Saevius Liburnis scilicet invidens / Privata deduci superbo / Non humilis mulier triumpho.* (*Non humilis mulier=grandanimis*) (С. I. 37, 29–32).

Літота в Горацієвих текстах є елементом естетичної та експресивної вираженості, уяскравлення мови. Виваженим є вживання в одах **епітетів** (грецьк. *epitheton* – прикладка).

У поезії Горація є такі лексико-семантичні групи епітетів:

1. **Кольористичні епітети.**

Кольори у поетів – суть душі [7, с. 343]. Вони розвивають переносні значення, у яких постають образи. Кольористичність є засобом естетичного впливу на читача. Лексеми кольору в одах емоційно запрограмовані, що сприяє експресивності мови творів. В одах колір має не тільки вияв кольорового

спектру – він утілений у кольористичні образи. Білий колір є символом краси, ніжності, найсвітліших почуттів: *lucida sidera: Sic te diva potens Cypri, / Sic fratres Helenae, lucida sidera, / Ventorumque regat pater / Obstrictis aliis praeter Iapyga* (С. I. 3, 1–4). Білий колір протиставляється чорному. Чорний колір – символ зла, бід, нещастя: *ater, obscurus, umbrosus, niger*. Напр.: ... *Sed Timor et Minae / Scandunt eodem, quo dominus, neque / Decedit aerate trireme et / Post equitem sedet atra Cura* (С. III. 1, 37–40). Зелений колір – *viridis* – в одах набуває символічного значення оновлення, життя, молодості, свіжості, сили. Напр.: *Nunc decet aut viridi nitidum caput impedire myrto / Aut flore, terrae quem ferunt solutae; / Nunc et in umbrosis Fauno decet immolare lucis, / Seu poscat agna sive malit haedo* (С. I. 4, 9–12).

Можна виокремити такі групи лексем кольористичної семантики: 1) слова на позначення ознак гарячого спектру у словосполученнях із кольористичними епітетами: „червоний” – *ruber*, „жовтий” – *flavus*; 2) слова, що позначають прохолодний спектр, – словосполучення з лексемою „зелений” – *viridis*; 3) поетичні словосполучення із семантикою світла – *anima candida*.

2. Епітети, що позначають внутрішньо-психологічне сприймання.

Це епітети, які передають відчуття, настрої, стани і події, особисті або суспільні, що переплітаються з настроями природи або суголосно, або контрастно. В одах виділяємо **одоративні** епітети, тобто такі, що характеризують предмет за запахом: *fortuna ebria* (С. I. 37. 11) – „п’яна доля” і **емотивні**, тобто такі, з допомогою яких автор не тільки виражає своє почуття, а й намагається передати свій поетичний світ: *coniunx tenera* (С. I. 1, 26) – „ніжна дружина”; *iustum virum* (С. III. 3, 1) – „справедливий чоловік”; *vox acuta* (С. III. 4, 4) – „дзвінкий голос”.

Серед внутрішньочуттєвих епітетів в одах домінують емотивні. І це не випадково, адже за їх допомогою поет не тільки виражає свої почуття, але й хоче передати свій поетичний світ іншим у чуттєвому сприйманні, створюючи при цьому свіжі поетичні образи.

3. Епітети, які дають зовнішню оцінку предметам або явищам.

Ця оцінка може бути на основі візуального сприйняття чи на дотик. Напр.: *fronds nova* (С. III. 4, 12) – „свіже листя”.

Ступінь конкретизації, а отже, пізнаності предмета, який позначається іменником, тим вищий, чим більша кількість ознак його помічена і об’єктивована у словах. Найчастіше такими словами є прикметники як основний категоріальний засіб вираження епітета. Поет активно використовує епітети, утворені на основі географічних назв. **Вино** у поета *фалернське, цекубське* чи *масійське*; **поля** – *лівійські, калабрські, флорентійські*. Порівн.: *de Libycis areis* (С. I. 1, 16) – „з лівійських полів”; *aper Marsus* (С. I. 1, 28) – „кабан марсійський”; *Tyrrhenum aequor* (С. IV. 15, 4) – „море Тірренське”. Наведемо приклад: *Illum, si proprio condidit horreo, / Quidquid de Libycis verritur areis. / Gaudentem patrios findere sarculo / Agros Attalidis condicionibus / Numquam demoveas, ut trabe Cypria / Myrtoum pavidus nauta secet mare. / Luctantem Icaris fluctibus Africum / Mercator metuens otium et oppidi. / Laudat rura sui* (С. I. 1, 9–17) (Той ховає в особистий амбар все, що збирається з Лівійських полів. Того, який охоче оре батьківські поля, ніколи не підмовиш ти і Анталовими скарбами, щоб плив судном Кіпрійським в Міртоське море боязливий моряк, купець, боячись Африка, який змагається з Ікарійськими хвилями, хвалить і дозволля, і села).

Географічні епітети – важливі текстові компоненти для створення *географічних образів*. Вони засвідчують простір, масштабність мислення Горація. Зазначимо, що вони є улюбленими художніми засобами поета.

В одах Горація наявні *епітети-композиції*. Їх стилістичну доречність пояснюємо тим, що інгерентна експресивність складових основ, яка вже сама здатна створювати образ, посилюється семантикою означуваного слова, подвоюючи експресію. *Pomifer autumnus* – С. IV. 7, 11 („плодоносна осінь”).

Епітет виконує, як правило, орнаментальну функцію, проте його роль в одах не зводиться лише до цього – епітет ефективно увиразнює поетичні образи, збагачуючи їх новими ознаками, розширюючи функціонально-стилістичну валентність лексем, сприяючи художньому пізнанню світу.

Порівняння є важливим елементом у структурі художнього образу.

Характер порівнянь зумовлений переважно тематикою од Горація. У текстах спостерігаємо образні порівняння, тобто виділення якоїсь однієї найвиразнішої ознаки, часом несподіваної, що сприяє *рельєфності, образності* відтворення навколишньої дійсності. В оді „До Ліцінія Мурени” поет декларує принцип золотієї середини за допомогою нанизування образів, створюваних на основі порівняння: *моря, хижі, палацу, лісу, везжі, гір, моря, лука і стріл Аполона і знову моря*. Поет пише, що у житті не варто рватися ні на глибину моря, ні надмірно впираючись в берег небезпечний, заздалегідь остерігаючись темної бурі. Той, хто сповідує золоту середину, не буде жити в хижі і не буде заздрити палацам. Вітер

сильніше гне найвищу сосну; чим стрімкіші вежі, тим важче падіння з них; у найвище б'є блискавиця. Потрібно триматися спокійно, стримано і в щасті, і в біді: *Auream quisquis mediocritatem / Diligit, tutus caret obsoleti / Sordibus tecti, caret invidenda / Sobrius aula. / Saepius ventis agitur ingens / Pinus et celsae graviore casu / Decidunt turre feruntque summos / Fulgura montes* (С. II. 10, 5–12).

Тематика для порівнянь в одах різноманітна: *реалії суспільно-політичного життя, побут, психологічний стан* тощо. Матеріалом для порівнянь служать: спостереження за *тваринами, морем, лісом*.

Порівняння мають значну художню силу впливу на читача, конкретизуючи картини зовнішнього і внутрішнього світу людини.

За нашими спостереженнями, в одах 1599 вживань тропів. Як засвідчують статистичні дані, найчастотнішою у одах є метонімія – 57 %, метафора – 23 %, епітет – 19 %, гіпербола – 0,35%, лігота – 0,65 %.

Отже, хоча символом поетичності традиційно вважалася метафора, Гораций у одах надає перевагу метонімії. Виконання поставлених у статті завдань має перспективу для дослідження вживання тропів у інших жанрах творчості Горация.

Література

1. Аврахова Л. Я. Епітет як проблема художнього перекладу (До питання адекватних відтворень композиційної заданості епітета в англійських перекладах поезій Лесі Українки) / Л. Я. Аврахова // Теорія і практика перекладу : респ. між. науч. сб. — К. : Вища шк., 1982. — Вип. 8. — С. 90—97.
2. Античные риторы : [переводы] / под ред. А. А. Тахо-Годи. — М. : Изд-во Моск. ун-та, 1978. — 352 с.
3. Аристотель. Поэтика : [пер. з старогр. Б. Тен.] / Аристотель. — К. : Мистецтво, 1967. — 134 с.
4. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови Навч. посібник / Н. Д. Бабич. — Львів : Світ, 2003. — 430 с.
5. Вовк В. Н. Языковая метафора в художественной речи : Природа вторичной номинации / В. Н. Вовк. — К. : Наук. думка, 1986. — 142 с.
6. Гораций. Твори : [пер., передм., прим. А. Содомори] / Гораций. — К. : Дніпро, 1982. — 254 с.
7. Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. Стилiстика української мови / Л. І. Мацько, О. М. Сидоренко, О. М. Мацько. — К. : Вища шк., 2003. — 461 с.
8. Основина Г. А. Образность сравнений / Г. А. Основина // Рус. речь. — М. : Наука, 1974. — № 1. — С. 9—13.
9. Сиротина В. А. Метонимия и метонимический аспекты художественной речи / В. А. Сиротина // Рус. яз. в шк. — М. : Просвещение. — 1980. — № 6. — С. 72—77.
10. Содомора А. Час у поезії Горация / А. Содомора // Іноземна філологія : респ. міжвід. наук. зб. — Львів : Вища шк., 1977. — Вип. 45. — С. 75—82.
11. Содомора А. Концепція людської діяльності в поетичних образах оди Горация „До Мецената” / А. Содомора // Іноземна філологія : респ. міжвід. наук. зб. — Львів : Вища шк., 1978. — Вип. 49. — С. 115—122.
12. Содомора А. Світлотіньові і кольорові контрасти в поезії Горация / А. Содомора // Іноземна філологія : респ. міжвід. наук. зб. — Львів : Вища шк., 1979. — Вип. 55. — С. 118—127.
13. Содомора А. Поєднання слів як засіб творення образів у поезії Горация / А. Содомора // Іноземна філологія : респ. міжвід. наук. зб. — Львів : Вища шк., 1980. — Вип. 60. — С. 145—155.
14. Содомора А. Власні імена в поетичних образах Горацияєвих од / А. Содомора // Іноземна філологія : респ. міжвід. наук. зб. — Львів : Вища шк., 1983. — Вип. 19. — С. 93—101.
15. Содомора А. Жива античність / Андрій Содомора. — К. : Молодь, 1983. — 230 с.
16. Содомора А. Простір як елемент образності в поезії Горация / А. Содомора // Іноземна філологія : респ. міжвід. наук. зб. — Львів : Вища шк., 1984. — Вип. 74. — С. 111—117.
17. Содомора А. Наодинці зі словом / Андрій Содомора. — Львів : Літопис, 1999. — 457 с.
18. Содомора А. Sub aliena umbra („Під чужою тінню”) : [роман-есе]. — Львів : Літопис, 2000. — 334 с.
19. Содомора А. Студії одного вірша / Андрій Содомора. — Львів : Літопис, 2006. — 364 с.
20. Cicero M. De oratore / [ed. Klotz Reinholdus] / M. Cicero. — Lipsiae : Aedibus B. G. Teubneri, MDCCCLXXXII. — Libri tres. — 460 s.
21. Horatii Flacci Q. Carmina / [ed. L. Mueller] / Q. F. Horatius. — Wien : Editio stereotypa minor, 1930. — 303 s.

Список умовних скорочень

С. — Carmen (ода)